

הרב קלמן מאיר בר, רב העיר נתניה

"מִי כִּהְחָכֵם וּמִי יוֹדֵעַ פֶּשֶׁר דְּבָר"

לדמותו של יפתח הגלעדי

ראשי פרקים:

א. נדרו של יפתח

ב. מנהיגותו של יפתח

ג. "מפני שלא היה בן תורה"

ד. "ותהי חק בישראל"

***

א. נדרו של יפתח

יפתח הגלעדי ניסה לשכנע את מלך בני עמון להימנע ממלחמה, טענות רבות העלה בפניו (שופטים יא, יב-כח), אך ללא הועיל, או-אז מכין הוא את עצמו למלחמה. אך טרם צאתו למלחמה, נודר הוא נדר לה' ובו התחייב כי אם ינצח, יעלה כקורבן לה' את הראשון שיצא לקראתו מביתו.

כאשר חזר עטור ניצחון מהמלחמה, יצאה בתו היחידה ראשונה לקראתו בשירים ובמחולות, כאות שמחה על ניצחונו של אביה. יפתח, שהבין את גודל אסונו, קרע את בגדיו לאות אבל והודיע לבתו כי לא יוכל לחזור בו מנדרו, כמתואר בפסוקים (שופטים יא, ל-מ):

וַיֵּדֶר יִפְתָּח נֹדֵר לַה', וַיֹּאמֶר: אִם נָתַן תַּתֵּן אֶת בְּנֵי עַמּוֹן בְּיָדִי. וְהָיָה הַיּוֹצֵא אֶשֶׁר יֵצֵא מִדְּלַתִּי בֵּיתִי לְקִרְאָתִי בְּשׂוֹבֵי בְּשָׁלוֹם מִבְּנֵי עַמּוֹן וְהָיָה לַה' וְהַעֲלִיתֵהוּ עֹלָה. וַיַּעֲבֹר יִפְתָּח אֶל בְּנֵי עַמּוֹן לְהִלָּחֵם בָּם וַיִּתְּנֵם ה' בְּיָדוֹ. וַיָּכֶם מִעֲרוֹעֵר וְעַד בּוֹאֵף מְנַיִת עֲשָׂרִים עִיר וְעַד אֲבֵל פְּרָמִים מִכָּה גְדוֹלָה מְאֹד, וַיִּכְנְעוּ בְּנֵי עַמּוֹן מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וַיָּבֵא יִפְתָּח הַמַּצְפָּה אֶל בֵּיתוֹ וְהִנֵּה בָתוֹ

יצאת לקראתו בְּתַפְסִים וּבְמַחְלוֹת וְנֶרְקָה הָיָא יְחִידָה אֵין לֹו מְפֻנּוּ בְּן אוּ בַת. וְהָיָה כְּרֵאוֹתוֹ אוֹתָהּ וְיִקְרַע אֶת בְּגָדָיו, וַיֹּאמֶר: אָהָה בְּתִי, הִכְרַע הִכְרַעְתָּנִי וְאַתָּה הָיִיתָ בְּעֵקְרִי וְאַנְכִי פְּצִיתִי פִי אֶל ה' וְלֹא אוֹכַל לָשׁוּב. וַתֹּאמֶר אֵלָיו: אָבִי, פְּצִיתָה אֶת פִּיךָ אֶל ה', עֲשֵׂה לִי כַּאֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּיךָ אֲחֵרִי אֲשֶׁר עֲשֵׂה לָךְ ה' נְקֻמוֹת מֵאֲבִיךָ מִבְּנֵי עַמּוֹן. וַתֹּאמֶר אֶל אָבִיהָ: יַעֲשֵׂה לִי הַדָּבָר הַזֶּה, הִרְפָּה מִמֶּנִּי שְׁנַיִם חֳדָשִׁים וְאַלְכָה וְנִרְדַּתִּי עַל הַהָרִים וְאַבְּכָה עַל בְּתוּלֵי אָנְכִי וְרַעוּתִי. וַיֹּאמֶר: לְכִי, וַיִּשְׁלַח אוֹתָהּ שְׁנֵי חֳדָשִׁים וַתֵּלֶךְ הִיא וְרַעוּתֶיהָ וַתִּבְרַךְ עַל בְּתוּלֶיהָ עַל הַהָרִים. וְהָיָה מִקֵּץ שְׁנַיִם חֳדָשִׁים וַתָּשׁוּב אֶל אָבִיהָ וַיַּעַשׂ לָהּ אֶת נְדָרוֹ אֲשֶׁר נָדָר, וְהָיָה לֹא יִדְעָה אִישׁ, וַתְּהִי חֹק בְּיִשְׂרָאֵל. מִיָּמִים יְמִימָה תִּלְכְּנָה בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל לְתַנּוֹת לְבַת יַפְתָּח הַגְּלַעַדִּי אֲרַבְּעַת יָמִים בַּשָּׁנָה.

עצם קבלת הנדר בעת כזאת - בעת צרה, לא זו בלבד שאין בה פגם, אלא אף מצוה רבה יש בה. אף שעל כל נדר אמר החכם מכל אדם "טוב אשר לא תדר משתדור ולא תשלם" (קהלת ה, ד), אבל בעת צרה כאשר מבקש האדם שמצוה זו תגן עליו, ואינו יכול לקיים עתה את המצוה, ראוי לו לנדור, וכפי שאמרו חז"ל:

"וידר יעקב נדר לאמור: אם יהיה אלהים עמדי וגו' ונתן לי לחם לאכול".
 כתיב "אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי" (תהילים סו, יג), אמר רבי יצחק
 הבבלי: "ודבר פי בצר לי" - שנדר מצוה בעת צרתו, מהו לאמר? לאמר
 לדורות, כדי שיהיו נודרים בעת צרתן. (בראשית רבה ע, א)¹

אולם תוכן הנדר שנדר יפתח שלא כהוגן היה, שכן יפתח נדר "וְהָיָה הַיּוֹצֵא אֲשֶׁר יֵצֵא מִדְּלַתִּי בֵּיתִי... וְהָיָה לָהּ וְהִעֲלִיתָהּ עוֹלָה", ללא הבחנה בין אם ראוי הוא לעולה או לאו, ובאו על-כך דברי הגמרא:

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: שלשה שאלו שלא כהוגן,
 לשנים השיבום כהוגן, לאחד השיבוהו שלא כהוגן. ואלו הן: אליעזר עבד
 אברהם, ושאלו בין קיש, ויפתח הגלעדי... יפתח הגלעדי דכתיב "והיה
 היוצא אשר יצא מדלתי ביתי", יכול אפילו דבר טמא, השיבו שלא כהוגן

¹ ובטעם שנודרים בעת צרה ראה עוד רמב"ן, ויקרא כב, יח.

נדדמנה לו בתו, והיינו דקאמר להו נביא לישראל "הצרי אין בגלעד אם רופא
אין שם"². (תענית ד ע"א)

אכן, השיבו ליפתח שלא כהוגן. חוזר הוא יפתח עטור תהילה משדה הקרב
לביתו, אחר שנות שעבוד הצליח יפתח לשחרר את העם - "וְהָיָה בְּתוֹ יִצְאָת
לְקִרְאָתוֹ בְּתָפִים וּבְמַחְלוֹת". יפתח נזכר בו ברגע בנדרו ושמחת הנצחון הופכת
כהרף עין לעצב השכול: "וַיֹּאמֶר: אָהָה בְּתִי, הַכְרַע הַכְרַעַתְנִי וְאֵת הַיִּיתְ בְּעַכְרִי
וְאֲנֹכִי פְּצִיתִי פִּי אֶל ה' וְלֹא אוֹכַל לָשׁוּב".

אך האם נדרו של יפתח אכן חל? האם אדם יכול לנדור לעלות את רעהו לעולה?

"והנה בתו יוצאת לקראתו". ר' יוחנן וריש לקיש, ר' יוחנן אמר: הקדש דמים
היה חייב, וריש לקיש אמר: אפילו הקדש דמים לא היה חייב, דתנן: אמר
על בהמה טמאה ועל בעלת מום "הרי אלו עולה" - לא אמר כלום". (בראשית
רבה ס, ג)

נמצאנו למדים, שלדעת ר"ל הנדר לא חל כלל ועיקר, ולר' יוחנן אמנם הנדר חל,
אבל היה חייב לשלם להקדש דמי הנערה כמפורש בפרשת ערכין בתורה. ברם
טעה יפתח בחושבו שהנדר חל בצורתו ובלשונו, וסבר שעליו להקריב את בתו
לעולה; אך אפילו כך, הן עמדה בפניו האפשרות של הפרת נדרים: "אומרים לו
אילו היית יודע שהוא כן לא הייתי נודר, מותר" (נדרים סה ע"ב). ומה תמוהים הם
דברי חז"ל על כך שיפתח לא הלך להתיר את נדרו:

ולא היה שם פינחס שיתיר לו את נדרו? אלא פינחס אמר: הוא צריך לי,
ואני אלך אצלו?! ויפתח אמר: אני ראש קציני ישראל, ואני הולך לי אצל
פינחס?! בין דין לבין אבדה הנערה ההיא. הדא דברייתא אמרה בין חייטא
למחבלתא, אזל ברא דעלובתא. ושניהם נענשו בדמיה של נערה - יפתח
מת בנשילת אברים, בכל מקום שהיה הולך בו היה אבר נישול הימנו והיו
קוברין אותו שם. הדא הוא דכתיב "וימת יפתח ויקבר בערי גלעד" (שופטים
יב, ז), בעיר גלעד לא נאמר אלא בערי גלעד. פינחס נטלה ממנו רוח הקדש,

² ולמה דווקא ליפתח השיבו שלא כהוגן עיין בפירוש הרי"ף על עין יעקב שהביא שני פירושים,
ועיי"ש בפירוש ענף יוסף.

הדא הוא דכתיב "פינחס בן אלעזר נגיד היה עליהם" (דברי הימים א' ט, כ), הוא נגיד עליהם אין כתיב כאן אלא "נגיד היה", לפנים ה' עמו. (בראשית רבה ס, ג. וכן בתנחומא בחוקותי, ה)

בהתבוננות שטחית, דברי חז"ל אלו מעוררים תמיהה רבתי: הייתכן כי פינחס בן אלעזר, כהן גדול בנו של כהן גדול, יחטא בחטא כה כבד של "לא תעמוד על דם רעך" רק בגלל שיקולי יוקרה וכבוד? וכי אפשר שפינחס לא יעשה כל אשר לאל ידו כדי להציל את בתו של יפתח? זאת ועוד, גם דרכו של יפתח תמוהה ביותר, וכי איזה אב יקריב את בתו היחידה על מזבח הגאווה וההתנשאות, הן אפילו קל שבקלין לא יקריב את בתו היחידה?

אך גם אל הסנהדרין נשואות עינינו, מדוע הם לא התירו לה נדר שכה קל להתירו? הן חז"ל גילו לנו שהלכה היא בתו של יפתח אצלם, וא"כ מדוע לא יכלו למצוא פתח לנדרה?

כיוון שבקש לקרבה, היתה בוכה לפניו, אמרה לו בתו: אבי, יצאתי לקראתך בשמחה, ואתה שוחט אותי? שמא כתב הקב"ה בתורה שיהו ישראל מקריבין לפני הקב"ה נפשות אדם? אין כתיב בתורה 'אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה' (ויקרא א, ב) - 'מן הבהמה' ולא מן בני אדם? אמר לה: בתי, נדרתי "והיה היוצא אשר יצא והעליתו עולה", שמא כל הנודר יכול הוא שלא לשלם נדרו? כל הדברים האלה אמרה לו ולא שמע לה, כיון שראתה שלא שמע, אמרה לו: הניחני וארד אצל בית הדין, שמא ימצאו פתח לנדרך, שנאמר "הרפה ממני שנים חדשים ואלכה וירדתי על ההרים" - והלא בני אדם עולים להרים, מהו וירדתי על ההרים? אלו סנהדרין, כמה שנאמר "שמעו הרים את ריב ה'" (מיכה ו, ב). הלכה אצלם ולא מצאו פתח ליפתח ולהתיר לו את נדרו בעוון אותן ששחט משבט אפרים, ועליו הוא אומר "גבר רש ועושק דלים מטר סוחף ואין לחם" (משלי כה, ג), גבר רש ועושק דלים זה יפתח, שהיה רש בתורה כגורפו של שקמה. (תנחומא בחוקותי ה)

פליאה דעת על הסנהדרין. הן אמת אפשר שתתעלם הלכה, אף אפשר שלא ידמו מילתא למילתא, אך מה מקום שתתעלם פרשה ערוכה של נדרים, הן "זיל קרי בי רב הוא"³. ומה נקל למצוא פתח לנדר זה.

כדי לירד לשורשם של דברים נעסוק במהות הנהגתו של יפתח.

ב. מנהיגותו של יפתח

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר נִלְחַמוּ בְּנֵי עַמּוֹן עִם יִשְׂרָאֵל, וַיִּלְכוּ זִקְנֵי גִלְעָד לְקַחַת אֶת יַפְתָּח מֵאֶרֶץ טוֹב. וַיֹּאמְרוּ לְיַפְתָּח: לָכֵה וְהָיִיתָ לָנוּ לְקַצִּין וְנִלְחַמָּה בְּבְנֵי עַמּוֹן. וַיֹּאמֶר יַפְתָּח לְזִקְנֵי גִלְעָד: הֲלֹא אַתֶּם שָׁנֵאתֶם אוֹתִי וַתִּגְרְשׁוּנִי מִבֵּית אָבִי, וּמִדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי עִתָּה כַּאֲשֶׁר צַר לָכֶם? וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי גִלְעָד אֶל יַפְתָּח: לָכֵן עִתָּה שְׂבָנוּ אֵלֶיךָ וְהִלַּכְתָּ עִמָּנוּ וְנִלְחַמְתָּ בְּבְנֵי עַמּוֹן וְהָיִיתָ לָנוּ לְרֹאשׁ לְכָל יִשְׂרָאֵל גִּלְעָד. (שופטים יא, ה-ח)

איזו תשובה השיבו לו על טענתו שאמר להם "ומדוע באתם אלי עתה כַּאֲשֶׁר צַר לָכֶם?" ומה תשובה היא זו "לָכֵן עִתָּה שְׂבָנוּ אֵלֶיךָ?" ומדוע שבו דווקא אליו⁴?

כדי להבין מה הביא את זקני גלעד דווקא אל יפתח, ומה מענה מצאו באישיותו של יפתח לבעייתם שלהם - נתבונן קמעא במצב העם בימי יפתח:

וַיִּסְפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי ה', וַיַּעֲבְדוּ אֶת הַבְּעָלִים וְאֶת הָעִשְׁתָּרוֹת וְאֶת אֱלֹהֵי אַרָם וְאֶת אֱלֹהֵי צִידוֹן וְאֶת אֱלֹהֵי מוֹאָב וְאֶת אֱלֹהֵי בְנֵי עַמּוֹן וְאֶת אֱלֹהֵי פְלִשְׁתִּים, וַיַּעֲזְבוּ אֶת ה' וְלֹא עֲבָדוּהוּ. (שופטים י, ו)

כלום יש עם הדבק בכל כך הרבה סוגי עבודה זרה? גם מי שעוזב אידיאה מסוימת, הן זה בגלל שמצא אידאה אחרת תחתיה. ברם מה גרם שכל כך הרבה סוגי עבודה זרה דבקו בישראל? אכן לא עבודה זרה היה חטאם, לא ביקשו הם אלהים אחרים - רצו הם להידמות לתרבויות העמים, מאסו הם בעצמם. נמיכות

³ תינוקות של בית רבן יודעין - סנהדרין לג ע"ב.

⁴ עיין מלבי"ם, וראה בחת"ם סופר עה"ת, פר' חקת, שפירשו בכמה אופנים.

קומה עצמית היתה חטאם, עליהם קורא הנביא: "אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות האדמה", וזה אשר מביא אותם "לשרת עץ ואבן" (יחזקאל כ, לב).

כדי לברר לעם את מהותו ואת ישותו העצמית, מביא להם מסובב הסיבות ניסיון, שהעמונים יבואו ויתבעו את אדמתם שלהם מעם ישראל, ובני ישראל ייאלצו לטעון כנגדם ולהילחם נגדם. או-אז ניסיון זה יאלץ את ישראל ראש לכול להגדיר לעצמם את מהותם שלהם, שכן אין עם יכול להילחם על ארצו ומולדתו אלא בזמן שהוא בטוח בצדקת דרכו. אין עם יוצא בשערי המלחמה, אלא א"כ מבין הוא אל-נכון את תפקידו וזהותו העצמית:

"לכן עתה שבנו אליך" - בזה היה גדול כוחו של יפתח הגלעדי. עם היותו רש בתורה כגרופית של שקמה, הבין הוא היטב את מהותו הלאומית של עם ישראל. הוא אשר ידע לטעון למלך בני עמון, ואולי כוונתו לטעון לעם ישראל כולו, "הלא את יורישך כמוש אלהיך אותו תירש ואת כל אשר הוריש ה' אלקינו מפנינו אותו נירש" (שופטים יא, כד).⁵

יפתח מבין ויודע היטב מהו סוד כוחה של מנהיגות לאומית, וכאשר זקני גלעד מבקשים הימנו "לכה והיית לנו לקצין ונלחמה בבני עמון", דורש הוא במפגיע כי קודם למלחמה ימנו אותו לקצין וראש, ורק אז יאות להילחם עם בני עמון. אין זו בקשת כבוד גסה, שהרי מדבר הוא את דבריו לפני ה', יודע יפתח כי עם שלא יתייצב אחר מנהיגו ולא יאמין ביכולת הנהגתו, לא יוכל ללחום את מלחמתו.⁶

זהו סוד כוחו של שבט מנשה, אשר יפתח נמנה עם בני השבט.⁷ כידוע, יוסף הוא המסמל את הצד הלאומי בישראל, הדואג לצורכי האומה מאז ימי קדם ועד

⁵ גם אחאב מלך ישראל, שחטא והחטיא את ישראל, כאשר בן הדד מבקש ממנו את מחמד עיניך - זה ספר התורה (מלכים א' כ, ו. סנהדרין קב ע"ב) - אינו מוכן ליתנו לו, שכן מבין הוא את המשמעות הלאומית הטמונה בספר זה, ומפני כך זכה למלוך עשרים ושתים שנה.

⁶ ראה מלבי"ם שם יא, ח. וראה שיחות מוסר לרבי חיים שמואלביץ, מאמר כו תשל"ב, ומאמר יט תשל"ג.

⁷ ילקוט שמעוני, רמז מב ד"ה יאיר הגלעדי: "יאיר הגלעדי משבט מנשה, וכן יפתח מיושבי גלעד".

משיח בן יוסף⁸. אלא שכוח זה חלוק בין שבט אפרים לשבט מנשה, אפרים הוא אשר ממלא את הייעוד באידיאות רוחניות כיהושע בן נון אשר משבט אפרים - הם מיישמים את דבר ה' בתוך המסגרת הלאומית; לעומתם, בני שבט מנשה פועלים במסגרות המעשיות-הלאומיות.

וכך נתפרש לנצי"ב מוולוז'ין עניינו של שיכול הידיים של יעקב:

דבאמת לא היה ליעקב לשכל את ידיו, אלא להפוך את מעמד הבנים... וטעמו של דבר שאע"ג שהקדים יעקב את אפרים לפני מנשה, ומשום הכי היה במדבר ראש הדגל... כל זה בא ללמדנו שלא היה אפרים קודם למנשה, אלא בעניינים רוחניים, מה שלמעלה מהליכות עולם הטבע, אבל בהליכות עולם היה מנשה קודם וגדול מאפרים... והנה היד משמשת את הראש והדעת, והרגל משמשת הליכות הגוף... מש"ה רצה יעקב אשר מנשה יעמוד להגלו הימנית, ושיכל את אפרים אך לידו הימנית. (העמק דבר, בראשית מח, יד)⁹

אכן הצליח יפתח בכוח מנהיגותו לרומם את רוח העם, ידע הוא להעמידם אחריו ולהשיב להם את זקיפות קומתם: "הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך, אותו תירש", ומתוך כך להביא לניצחון גדול על מלך בני עמון - אך דא עקא, צא וראה מה עלתה למנהיגות זו!

ג. "מפני שלא היה בן תורה"

וַיִּצְעַק אִישׁ אֶפְרַיִם וַיַּעֲבֹר צְפוּנָה וַיֵּאמְרוּ לְיַפְתָּח: מַדּוּעַ עֲבַרְתָּ הַלְחָם בְּבָנֵי עַמּוֹן וְלָנוּ לֹא קָרָאתָ לְלָכֶת עִמָּנוּ, בְּיַתְדָה נְשָׂרְךָ עָלֵינוּ בְּאֵשׁ. (שופטים יב, א)

מאה שנה קודם לכן, באו בני אפרים באותה טענה לגדעון, אשר נלחם במדיינים ובני קדם ולא קרא להם, אך צא ולמד מה בין גדעון ליפתח. הראשון נהג במידת ענווה ואמר לבני אפרים "הלא טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר", ידע הוא

⁸ ראה בהרחבה המספד בירושלים, מאמרי ראי"ה א, עמ' 94.

⁹ וראה עוד שם במדבר ב, כ. וראה בפתחת הנצי"ב לספר במדבר, וראה בספר איש לשבטו לרב אברהם רמר, עמ' 131, על מנשה.

לפייסם. גם אם נראה הדבר כפגיעת מה במנהיגותו, ידע הוא בנפשו את דברי חז"ל ש"גדול השלום ששם הגדול שנכתב בקדושה, אמר הקב"ה ימחה אל המים, בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו" (ויקרא רבה ט, ט); ומה' למד גדעון לוותר על השררה למען עשיית השלום. אך יפתח תחת זאת, השיב להם מלחמה שערה והוכיחם, ומה עלה לו? "ויפל בעת ההיא מאפרים ארבעים ושנים אלף". אכן מנהיגות ושררה היו בו ביפתח, אך לפי שלא היה בן תורה איבד את עמו.

בעטייה של מנהיגות לקויה זו, ומכוחה של שררה זו אשר לא ינקה את כוחה ממלכות של תורה, איבד יפתח את בתו: "ואם אין בידו תורה - אין בידו כלום. כן אתה מוצא ביפתח הגלעדי, מפני שלא היה בן תורה אבד את בתו" (תנחומא בחוקותי, ה). סבר יפתח בדעתו, כי חוזקה וטיבה של מנהיגות ניכרת כאשר אין המנהיג משנה את דבריו; שכן אם יחזור בו, יתפרשו הדברים כחולשה. לדעתו, טובת האומה היא במנהיגות חזקה ויציבה, ולכן אף תמך את דבריו בפרשנות מוטעית של התורה בפרשת החרמים, "כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה, מות יומת" (ויקרא כז, ט). ומה פירושו של חרם זה אשר לא יפדה, כיצד אפשר להחרים אדם?

באו על כך דברי הרמב"ן:

ועל דרך הפשט יאמר הכתוב, כי כל המחרים משלו בין אדם בין בהמה ושדה אחוזתו הוא קודש לה', שהן חרמים לכהנים, ואין להם פדיון. אבל המחרים מן האדם שאינו שלו, כגון הנלחמים על אויביהם ונודרים נדר "אם נתון נתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם" (במדבר כא, ב) ימותו כל האדם הנמצא בהם... ומצינו אנשי יבש גלעד שעברו על שבועת הקהל ולא באו אל המצפה, וכתוב "וישלחו שם העדה שנים עשר אלף איש מבני החיל, ויצו אותם לאמר, לכו והכיתם את יושבי יבש גלעד לפי חרב" (שופטים כא, ז), ואין הסברא נותנת שעשו כל העדה רעה כזאת להמית

אנשים רבים מישראל, שאינם חייבים מיתה, ופנחס היה שם ועל פיו נעשה כל הענין ההוא". (רמב"ן, ויקרא כז, כט)¹⁰

לאמור: כוונת התורה למחרימים אויביהם לשמים כמו מלך או העם, כדי לעורר את העם למלחמה וכדומה. חרם כזה אין לו פדיון, ולכן נתחייבו אנשי יבש גלעד מיתה על שלא באו למלחמה, שעברו על שבועת הקהל. וכן מצאנו ביהונתן שעבר על החרם, ולפיכך נתחייב מיתה.

ומוסיף הרמב"ן, שמכאן נבעה טעותו של יפתח, אשר סבר כי נדר המלך כולל כל אשר הוציא מפיו, אפילו לעשות אנשים לעולה:

וזה היה טעותו של יפתח בבתו, כי חשב כאשר חרם נגיד ישראל חל וקיים להמית אנשים והעובר על חרמו חייב מיתה, כן אם נדר בעת מלחמה לעשות מאיש או אנשים זבח יחול הנדר, ולא ידע כי חרם המלך והסנהדרין חל על המורדים לכולתם... אבל לחול על הנדר לעשות עולה מדבר שאין ראוי לה' חס וחלילה.

שורש טעותו של יפתח נטוע בתפיסתו המוטעית, כי מהותה של מנהיגות היא לבל יינחם מדברו, ובל יכזב את אמרתו. אמנם חז"ל חדרו בעומק ראייתם וביארו, כי שורש טעותו נעוץ הדבר שלא היה מחובר לתורה, המיוצגת ע"י פינחס. מכאן נובעת גאוותו הפסולה, שכן לו היה ניחן יותר במידת הענווה, והיה בטל במידת מה לפינחס בן אהרן הכהן, היה מלמדו אל נכון היאך לנהוג במידת המלכות ומהי שררה אמיתית.

מאידיך גיסא, פינחס ודאי ידע את ההלכה, אלא שהוא סבר לתומו, כי אין כלל בעיה בנדר זה, הן כל בר בי רב יודע להתיר ולפתוח נדר זה; אך חז"ל הבחינו שגם פינחס נגוע היה במידת זקיפות קומה ולפיכך לא הלך לראות את שלום הצאן. תחת זאת ביכר להסתגר בד' אמותיו.

---

¹⁰ עוד בפירוש הפסוק "כל חרם לא יפדה" עיין רש"י שם. וראה במסכת ערכין ו ע"ב פירוש בשני אופנים, וראה בחזקוני שם, ובדברי האברבנאל מה שהקשה על דברי הרמב"ן הנ"ל.

ולא כאן בלבד היה נגוע בחטא זה. חז"ל אף האשימו את פינחס בגרימת מותם של ארבעים ושנים אלף מבני אפרים, שכן פינחס לא שת לבו את אשר קורה בבני עמו:

ושמא תאמר: אותן ארבעים ושנים אלף שנהרגו בימי יפתח הגלעדי, מפני מה נהרגו? ... היה לו לפנחס שיאמר להן [לבני אפרים]: להתיר לו נדרו לא באתם אליו, לעשות מריבה באתם אליו?! לא מיחה בבני אפרים, ולא התיר לו את נדרו ליפתח... ומי הרג את כל אלה, אמור לא הרג אותן אלא פנחס בן אלעזר, שהיה סיפק בידו למחות ואינו מוחה... ולא פנחס בלבד, אלא כל מי שהוא ספק בידו למחות, ואינו מוחה, להחזיר את ישראל למוטב ואינו מחזיר, כל הדמים הנשפכין לישראל, אינן נשפכין אלא על ידיו... לפי שכל ישראל ערבין זה לזה. (תנא דבי אליהו רבה יב, ד"ה למה היו)

פעמים, שגדולי העם דווקא, בגלל רוממותם ומחמת עוצם מעלתם, אינם מבחינים במה שקורה בשדרות הציבור. פעמים, אלו אשר הובדלו מדרכי העולם כדי לדעת את ה' ולעבדו, נבדלים הם כל כך, עד אשר אינם רואים כלל את דרכי העולם ונתיבותיו. בגין כך נתבע פינחס, שהיה לו לראות את אשר מתרחש בבני אפרים "לפי שכל ישראל ערבין זה לזה", והוא לא הביט ולא ראה.

תביעה גדולה וכפולה בפי חז"ל על מלכות יפתח שלא היתה קשורה לתורה, על שלא ינקה היא את משאביה מעולמו של פינחס, אך גם עולם התורה של פינחס נתבע, על שלא היה קשור לעם. בהעדר הקשר הכפול אבדו ארבעים ושנים אלף מישראל, ובת יפתח. ללמדך שתורה ומלכות צריכים להיות כרוכים זה בזה ויונקים זה מזה. וכבר היו דברים מעולם, אשר מייצגי עולם התורה, ומייצגי עולם המלכות לא אבו להיפגש זה עם זה:

אמר רב המנונא: מאי דכתיב "מי כהחכם ומי יודע פשר דבר" (קהלת ח, א)? מי כהקדוש ברוך הוא שיודע לעשות פשרה בין שני צדיקים, בין חזקיהו לישעיהו. חזקיה אמר: ליתי ישעיהו גבאי... ישעיהו אמר: ליתי חזקיהו גבאי. מה עשה הקדוש ברוך הוא? הביא יסורים על חזקיהו ואמר לו לישעיהו "לך ובקר את החולה". (ברכות י"ע"א)

מה הוא שורש הוויכוח בין ישעיה לחזקיה? האם שיקולי יוקרה וכבוד הם שהיוו את בסיס המחלוקת? וא"כ, מדוע חשוב להקב"ה לעשות פשרה בין שני צדיקים אלו? הראי"ה קוק ביאר בספרו עין אי"ה, כי אין זה ויכוח אישי, אלא כל אחד מהאישים הללו מייצג ערך אשר נצרך מאד לקיומו והצלחתו של עם ישראל: ישעיה מייצג את עולם התורה-הנבואה, את עולם הרוח, אשר תעודתה היא לדאוג לקיום הנצחי של האומה; וחזקיה מייצג את המלכות אשר תעודתה לחזק את המסגרת הלאומית ולדאוג לצרכים הקיומים של האומה. כל אחד חשש שהליכתו אל השני תתפרש בעיני ההמון כזלזול בערך שאותו הוא מייצג. בא הקב"ה ועשה פשרה ביניהם, שכן עולמה של תורה ועולמה של מלכות חייבים להיות קשורים זה בזה, ורק חיבורם הוא הנותן ערובה לחיים מתוקנים ושלמים של הקומה השלמה של עם ישראל:

והנה השי"ת השומר ישראל, הכין תמיד סיבות תדיריות, שישקלו בד בבד כח המקיים הנצחי וכח הקיום הזמני, באופן שלא ימעדו צעדי האומה, ותעמוד לדור דורים, "כאשר השמים החדשים והארץ החדשה וגו' עומדים לפני וגו' כן יעמוד זרעכם ושמכם" (ישעיה סו, כב). ע"כ ישעיה חרד פן בבכרו את כח המלוכה על כח הנבואה, יפול העם ברוחו וישכח דאגתו הנצחית, וחזקיה דאג אם יראה העם שכח המלוכה רפה הוא לעומת כח הנבואה, יסור חזקו המדיני ההווה ממנו ומזה תצאנה תוצאות רעות למצב המוסרי ג"כ, של תורה ויראת ה' ומדות טובות הנתמכות כולן בעז מלך, והקב"ה הטיל פשרה ביניהם. (עין אי"ה, ברכות דף עא, אות קלט)¹¹

פשרה זו נעדרה היתה בימי פנחס ויפתח, ואכן מעדו וקרסו צעדי האומה ונפלו הנופלים בישראל, ורבה המהומה - 'מי כהחכם יודע פשר'. ולא היה אז מי שיעשה פשר וימנע שפיכת דמים רבים מישראל. אפשר שהסנהדרין גם הם טעו כיפתח, בחושבם שזהו נדר המלך אשר עליו נאמר "כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה" - נעלמה מהם הלכה של "חרם המלך" ודימו את נדר יפתח לחרם המלך אשר לא יפדה. אך חז"ל גילו לנו שהקב"ה, "אל נורא עלילה",

¹¹ ועיי"ש מדוע בחר הקב"ה דווקא בפשרה זו.

העלים מהם "בעוון אותן ששחט משבט אפרים", כדי שילקה יפתח במידה כנגד מידה - הוא שחטא בבני אפרים בעטיה של מנהיגות שלא יונקת את כוחה מערכי התורה, ילקה בגופו ובבתו בעוון אותו חטא.

ד. "וַתְּהִי חֹק בְּיִשְׂרָאֵל"

וַיְהִי מִקֵּץ שָׁנִים חֲדָשִׁים וַתָּשָׁב אֶל אָבִיהָ וַיַּעַשׂ לָהּ אֶת נְדָרוֹ אֲשֶׁר נָדָר, וְהָיָא לֹא יָדְעָה אִישׁ, וַתְּהִי חֹק בְּיִשְׂרָאֵל. מִיָּמִים יָמִימָה תִּלְכְּנָה בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל לְתַנּוֹת לְבַת יַפְתָּח הַגְּלָעָדִי אַרְבַּעַת יָמִים בַּשָּׁנָה. (שופטים יא, לט-מ)

אין הכתוב מספר כיצד קיים יפתח את נדרו, ואין הכתוב מבאר מהו הצורך בהליכת בנות ישראל לתנות לבת יפתח. וכבר נחלקו הרי עולם בפירוש נדרו של יפתח. הרמב"ן הביא את פירושו של האבן עזרא, שיפתח נדר שבתו לא תינשא ותהא בהתבודדות בעבודת ה' כל ימיה:

ואל תהיה נפתה בהבלי רבי אברהם, האומר כי פירוש "והעליתהו עולה" או "והעליתיהו", לומר "אם יהיה היוצא מדלתי ביתי איש אישה והיה לה' קודש", שיהיה פרוש מדרכי העולם לעמוד לשרת בשם ה' בתפילה והודות לאלהים. ואם יהיה דבר ראוי ליקרב אצלנו עולה. ועשה בית לבתו מחוץ לעיר, והתבודדה שם וכלכלה כל ימיה, ואיש לא ידעה והיתה בתו צרורה. ואלה דברי רוח! כי אם נדר שיהיה לה' איננו שיהיה פרוש, אבל יהיה כמו שמואל שאמרה אמו "ונתתיו לה" והיה משרת בבית ה', לא פרוש. וכפי משפטי התורה, אין ביד האדם שידור ביוצאי פתח ביתו שיהיו פרושים כאשר אין בידם להעלותם עולה. ואם הדבר כן היתה בתו הבוכה על בתוליה ורעיותיה עמה כזונות לקלס אתנן, וחס ושלום שיהיה חוק בישראל לתנות לבת יפתח ארבעה ימים בשנה, מפני שלא נישאת לבעל והיתה עובדת את ה' בטהרה. (רמב"ן, ויקרא כז, כט)¹²

¹² ועיין בדברי המגיה על הרמב"ן, שציין שלא מצא שיטה כזו לראב"ע עיי"ש, אמנם כן פירשו הרד"ק והרלב"ג והמלבי"ם. וראה עוד בספר אמרי בינה לבעל הבן איש חי שהאריך בנדר של בת

שלוש טענות לרמב"ן על שיטה זו: "והיה לה" אין הכוונה שיהיה פרוש מדרכי העולם; אין אפשרות שאדם יחייב בנדרו אדם אחר לפרוש מדרכי עולם. אין כל רע לעבוד את ה' בפרישות ובטהרה - ולמה לבנות ישראל ללכת לתנות ולקונן על חברתן העובדת את ה' בטהרה ובפרישות? אנו אין בדעתנו להכניס ראשינו בין הרי עולם אלו, וכבר השיב הרלב"ג על קושייתו האחרונה של הרמב"ן. לדעתו, בנות ישראל באו לתנות לבת יפתח מתפרש לפי האבן עזרא, כדי להיות עמה ארבעה ימים בשנה ולהשתתף בצערה.

אך לשיטת הרמב"ן ודעימיה - שיפתח העלה את בתו לעולה ולקרבן, על מה קבעו "חק בישראל", וכי מנהגי אבלות קבעו עתה? הן הלכות אבלות משה רבינו יסדם! יש להטעים לדברי הרמב"ן את תרגומו של יונתן בן עוזיאל:

והיה לגזירה בישראל בדיל דלא לאסקא גבר ית בריה וית ברתיה לעלתא,
כמא דעבד יפתח גלעדא ולא שאיל לפנחס כהנא. ואילו שאיל לפנחס
כהנא, הוה פריק יתה בדמין.¹³

חוק בישראל נקבע, שיהיו הולכים ארבעה ימים בשנה לתנות עם בת יפתח כדי להשריש בנפשם שמלכות ישראל ותורת ישראל קשורים זה בזה קשר כל יינתק, "והיה כשבתו על כסא ממלכתו, וכתב לו את משנה התורה הזאת... והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו" (דברים יז, יח).¹⁴

יפתח, והעלה שהיתה בת יפתח נוהגת בתענויות רבות, ומיעוט חלבה ודמה, כדי שתהיה היא עצמה עולה לה, אלא שלא עמדה בריבוי התענויות ומתה, עיי"ש בדבריו.

¹³ תרגום לשופטים יא, לט. ובעברית: ותהי לגזירה בישראל, כדי שלא יעלה איש את בנו או בתו לעולה, כמו שעשה יפתח הגלעדי, ולא שאל לפנחס הכהן. ואילו שאל לפנחס הכהן היה פודה אותה בדמים.

¹⁴ וראה מאמרי ראי"ה א, ממלכת כהנים, עמ' 173 ואילך.